

บทที่ 4

ผลกระทบจากการดำเนินการของบริษัทต่างชาติ

ในการเข้ามาดำเนินธุรกิจในประเทศไทย บริษัทต่างชาติทั้งยุโรป และ อเมริกา ซึ่งเป็นหน่วยเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมโลก การดำเนินงานและกิจกรรมใด ๆ ย่อมเป็นกิจกรรมที่เป็นเนื้อหาของทุนนิยมเกือบทั้งหมด บุคคลหรือองค์กรของบริษัทต่างชาติ นั้นเองเป็นตัวแทนผู้ส่งผ่านระบบทุนนิยมทั้งระบบเข้ามาในสังคมไทย จากการขยายตัวของบริษัทต่างชาติ ย่อมมีผลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยในทางตรงนั้น การดำเนินงานของบริษัทเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในส่วนที่บริษัทเข้าเกี่ยวข้องและ จงใจที่จะให้เปลี่ยนแปลง เช่น การออก พ.ร.บ. เกี่ยวกับการป่าไม้ เหมืองแร่ ฯลฯ และในทางอ้อมนั้น บริษัทต่างชาติบริษัทใดบริษัทหนึ่งมิได้จงใจที่จะให้เกิดขึ้น แต่ด้วยการ ส่งผ่านโดยระบบทุนนิยมทั้งหมด เป็นฝ่ายกระทำให้เกิด เช่น การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม การบริโภค เป็นต้น

ผลกระทบจากการดำเนินการของบริษัทต่างประเทศ โดยเนื้อหาจึงอาจจะไม่ แตกต่างไปจากผลกระทบจากระบบทุนนิยมทั้งระบบ ดังจะได้อธิบายต่อไป

1. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

1.1 ผลกระทบต่ออุตสาหกรรมพื้นบ้าน

อุตสาหกรรมพื้นบ้านของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว เมื่อประเทศเหล่านั้นได้เริ่มติดต่อกับประเทศตะวันตก ประเทศไทยก็ตกอยู่ในภาวะเดียวกัน¹ อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายซึ่งเดิมผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และ

---

¹ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394 - 2453," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 170.

อุตสาหกรรมน้ำตาล ซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญได้เสื่อมทรุดลง เพราะไม่สามารถแข่งขันกับสินค้าโรงงานอุตสาหกรรมที่บริษัทต่างชาตินำเข้ามาจำหน่าย และเนื่องจากอัตราภาษีขาเข้าต่ำ คือ เพียงร้อยละ 3 จึงทำให้สินค้าจากต่างประเทศมีราคาต้นทุนถูกกว่าสิ่งของที่ผลิตขึ้นเองภายในประเทศ จึงนับได้ว่าการเปิดการค้าอย่างเสรีมีส่วนทำให้บริษัทต่างชาติสามารถนำเข้า สินค้าที่ทำให้อุตสาหกรรม ทั้งน้ำตาลและสิ่งทอในประเทศไทยเริ่มขาดหายไปจากตลาด และตลาดภาคกลางเป็นตลาดแรกที่สินค้าจากตะวันตกเข้ามาควบคุมไว้ได้¹ ในด้านอุปสงค์ (demand) อาณานิคมของประเทศตะวันตกมีความต้องการข้าวสูงมาก ข้าวจึงเป็นสินค้าที่พ่อค้าบริษัทห้างร้านตะวันตกส่งออกมากที่สุด ประชาชนจึงมุ่งผลิตข้าวกันมากขึ้น ทำให้ที่ดินและแรงงานใช้ไปในการผลิตข้าวเป็นสิ่งสำคัญ มากกว่าการจะนำที่ดินมาปลูกอ้อย หรือ ฝ้าย

อุตสาหกรรมสิ่งทอ

เมื่อบริษัทออร์เนียวเข้ามาตั้งห้างค้าขายในไทยครั้งแรก หลังเปิดประเทศทำการค้าเสรี กิจกรรมที่ทางห้างประกอบการคือ การสั่งเข้า ส่งออก สินค้าสำคัญที่สั่งเข้ามีผ้าจากอินเดีย และผลิตภัณฑ์จากฝ้าย ฯลฯ²

บริษัทอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่เข้ามาทำการค้า โดยตั้งเป็นบริษัทการค้าอันล้วนแต่มีสินค้าสั่งเข้าไม่แตกต่างกันนัก สินค้าเหล่านี้ผลิตด้วยเครื่องจักร จึงมีต้นทุนการผลิตต่ำ ประกอบกับภาษีขาเข้าต่ำด้วยจึงกล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ราคาถูกกว่าผ้าฝ้ายที่ผลิตในไทย ถึงแม้ทางรัฐบาลในรัชกาลที่สี่ จะพยายามช่วยเหลือเพื่อให้อุตสาหกรรมทอผ้าในท้องถิ่นภาคต่าง ๆ ดำเนินการต่อไป โดยสนับสนุนให้ราษฎรปลูกฝ้าย ยกเว้นภาษีไรฝ้ายใหม่ และซื้อเครื่องดักฝ้ายแจกทุกหัวเมือง³ และใน พ.ศ. 2409 ได้มีการจ่ายเงินให้ราษฎรซื้อไหมมาทำผ้าสมปัก แล้วส่งเข้าไปในพระราชวัง⁴ ซึ่งรัฐบาลคิดว่า

¹ Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 114.

² Suehiro, Capital Accumulation..., p. (2-27)

³ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 96 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220

⁴ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 166 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1228

เป็นวิธีการที่จะให้อุตสาหกรรมทอผ้าดำรงอยู่ต่อไป แต่ก็มีปัจจัยยังความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมนี้ไว้

ความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมครัวเรือนสิ่งทอค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกจากชานกรุงเทพฯ ไปถึงเขตที่ชานนาใกล้เพิ่มการผลิตข้าวเพื่อขาย พื้นที่ที่พ่อค้าคนกลางไปถึงชานบ้านก็เลิกทอเสื้อผ้าเอง พ่อค้าคนกลางบรรทุกสินค้าสิ่งทอต่างประเทศไปขายชานนาถึงที่พร้อมทั้งซื้อข้าวจากชานนากลับมา¹

อัตราการเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมทอผ้า ต่างกันไปตามภาคแล้วแต่ค่าขนส่งและระดับการผลิตเพื่อขายของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นการทอผ้าจึงสามารถรอดอยู่ในภาคอีสานและส่วนที่ห่างไกลมากของเส้นทางคมนาคม²

ความนิยมในผ้าจากบริษัทต่างประเทศนำเข้านี้ เป็นผลให้บริษัทต่างประเทศได้สั่งผ้าเข้ามาท่วมตลาดจนสามารถนำกำไรไปพัฒนาธุรกิจแขนงอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ป่าไม้ เหมืองแร่ โรงสี และจุกเสื่อของอุตสาหกรรมพื้นบ้านในประเภทสิ่งทอที่ส่งผลให้ไทยไม่สามารถสร้างอุตสาหกรรมนี้ไว้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2484

อุตสาหกรรมน้ำตาล

อุตสาหกรรมน้ำตาลถือเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญและทำรายได้ให้กับประเทศก่อนปี พ.ศ. 2398 โดยมีโรงงานน้ำตาลแถบเมืองฉะเชิงเทรา นครไชยศรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เฉพาะนครไชยศรีมีโรงหีบอ้อยถึง 30 โรง แต่ละโรงใช้กำลังคนราว 200 - 300 คน³ แสดงว่าไทยได้ทำน้ำตาลเพื่อการค้านมาก่อนปี พ.ศ. 2398⁴ และส่งเป็นสินค้า

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ, ระบบเศรษฐกิจไทย..., หน้า 171.

² เรื่องเดียวกัน.

³ Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 114.

⁴ ปาลเลกซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม..., หน้า 95.

ออก ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2402 ได้ส่งน้ำตาลออก 204,000 หาบ¹

ในตอนปลายรัชกาลที่สี่ การผลิตน้ำตาลได้ซบเซาลง เนื่องจากรัฐบาลได้เพิ่มภาษีการผลิตน้ำตาล และนายอกรน้ำตาลมักจะเอาเปรียบผู้ทำน้ำตาลต่าง ๆ นานา นอกจากนี้ยังมีภาษีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้น้ำตาลแพง เช่น ภาษีพื้น ภาษีที่ดินซึ่งเพิ่มจากร้อยละ 0.375 บาท เป็น 4.50 บาทต่อไร่²

แม้จะมีการเก็บภาษีเกี่ยวกับน้ำตาลมากมาย แต่ธุรกิจอุตสาหกรรมก็ยังดำเนินมาได้ ในปี พ.ศ. 2401 นั้น อุตสาหกรรมน้ำตาลยังไม่หรรคมักนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2408 น้ำตาลในตลาดมีน้อย บริษัทต่างชาติจึงถือโอกาสส่งน้ำตาลจากชวาเข้ามาจำหน่าย³ น้ำตาลทรายได้ทรุดสลายลงเรื่อย ๆ เนื่องจากการทำน้ำตาลขาดทุน ชาวจีนจึงหันไปประกอบอาชีพใหม่ เมื่อชาวต่างชาติเข้ามาตั้งบริษัทห้างร้านทำการค้ามากขึ้น และได้ตั้งโรงสีจักรขึ้นในปี พ.ศ. 2401 และโรงสีได้ขยายตัวมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ห้า ชาวจีนที่เคยทำอุตสาหกรรมน้ำตาลจึงหันมาเป็นผู้ประกอบการโรงสี ไทยได้เลิกการผลิตน้ำตาลด้วยเหตุผลว่า ราคาในตลาดโลกต่ำ ทำให้น้ำตาลต่างประเทศเข้ามาตีตลาด ขณะที่ภาษีภายในสำหรับผลิตน้ำตาลก็สูง ไทยได้หันมาซื้อน้ำตาลจากชวาซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเนเธอร์แลนด์ในปริมาณที่มาก⁴ ปัญหาที่ไทยประสบในการต้องพึ่งน้ำตาลจากต่างประเทศก็คือ ไทยต้องซื้อน้ำตาลแพงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีที่ไทยขาดดุลการค้าอย่างเห็นได้ชัดนั้น เราซื้อน้ำตาลรวม 526,385 หาบ เป็นเงิน 8,281,712 บาท หรือประมาณ 6.27 % ของมูลค่าสินค้าเข้าทั้งหมด ในปี

¹ ฎาภา ประภาพันธุ์, "เจ้าภาษีนายอกรผู้ทำลายเศรษฐกิจไทย" เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ (1 : 62 - 65 พฤษภาคม 2515).

² Ingram, Economic Change in Thailand..., p. 24.

³ "ราคาสินค้ากรุงเทพฯ," บางกอกเรคคอร์ด 18 พฤศจิกายน 2408, หน้า 167.

⁴ จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์, เล่ม 3 เรื่องน้ำตาลในประเทศไทย, หน้า 16 - 17.

พ.ศ. 2463 ราคาน้ำตาลได้ปรับตัวสูงขึ้นอีก แม้ไทยจะลดจำนวนนำเข้าลง แต่ผลจากราคาที่สูงก็ทำให้เราต้องจ่ายเงินจำนวนมาก คือ น้ำตาลจำนวน 167,935 บาท คิดเป็นเงินถึง 4,754,623 บาท คือขึ้นไปบาทละ 7.54 บาท หรือ 26.63 %¹ การที่ไทยต้องซื้อน้ำตาลต่างประเทศในราคาสูงในช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ได้ก่อให้เกิดความวิตกกังวลต่อรัฐบาลอยู่มาก ถึงกับมีข้อเสนอให้สภาเผยแผ่พาณิชย์หันมาสนับสนุนกิจการน้ำตาลภายในประเทศมากขึ้น แต่การกลับมาพัฒนาอุตสาหกรรมก็ไม่สัมฤทธิ์ผลแต่อย่างใด

1.2 ผลกระทบต่อการสะสมทุนและการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย

จากการศึกษาบริษัทส่งออก นำเข้า ในบทที่ผ่านมา จะเห็นว่าบริษัทต่างชาติผูกขาดการส่งออก นำเข้า เกือบทั้งหมด จะมีบริษัทอื่นเพียงส่วนน้อยที่ทำการส่งออก คือ พ่อค้าชาวจีน และในบรรดาสินค้าเข้าทั้งหมดที่เข้ามายังท่าเรือกรุงเทพฯ ในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 พบว่าส่วนใหญ่คือประมาณ 75 % เป็นของบริษัทชาติอังกฤษ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 บริษัทส่งออก-ส่งเข้า อังกฤษได้หยุดชะงักลงชั่วคราวเนื่องจากอังกฤษเป็นสนามรบโดยตรง เปิดโอกาสให้อเมริกาและญี่ปุ่นได้เข้ามาแทนที่ แต่เมื่อถึง พ.ศ. 2464 ปริมาณของการค้าของบริษัทอังกฤษก็กลับมาเท่าเทียมกับช่วงเมื่อก่อนสงคราม²

จากลักษณะของสินค้าออกสินค้าเข้าที่กล่าวมาแล้ว จะพบว่าการที่สินค้าออกมีจำนวนน้อยชนิด และล้วนเป็นสินค้าขั้นปฐมซึ่งยังไม่มี ความแน่นอนในปริมาณจากการผลิต เพราะเทคโนโลยีต่ำ ต้องพึ่งธรรมชาติเป็นใหญ่ เช่น การปลูกข้าว ซึ่งเป็นสินค้าที่มีมูลค่าส่งออกมากที่สุด ประกอบกับการกำหนดราคาส่งออก บริษัทต่างชาติเป็นผู้กำหนด โดยขึ้นกับตลาดโลกซึ่งต้องการราคาวัตถุดิบอื่นในประเทศรอบนอกอยู่แล้ว จึงทำให้เกิดปัญหาข้อจำกัดในด้านการขายได้ ในขณะที่ด้านของสินค้าเข้าซึ่งเป็นสินค้าอุตสาหกรรมนั้น ผลจากการครอบงำทางการค้าในรูปของสนธิสัญญาต่าง ๆ ได้เปรียบไทยมาก จึงทำให้สินค้าจำนวนมากทะลักเข้ามาในประเทศในปริมาณที่มากและแน่นอน ทั้งที่เป็นสินค้า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

² จกนหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ เล่ม 10, สินค้าเข้าของประเทศสยาม

จำเป็นและหุ่มเพื่อย สภาวะเช่นนี้โดยตัวของมันเองก็มีปัญหาอยู่แล้ว ในแง่ที่ส่วนเกินในการผลิตถูกใช้จ่ายไปในการบริโภค แทนที่จะมีการสะสมหรือนำไปพัฒนาการผลิตให้ดีขึ้น ราษฎรส่วนใหญ่จึงไม่มีโอกาสที่จะสะสมทุน

แม้ว่านายทุนจีนซึ่งเป็นนายทุนที่เกิดจากเจ้าภานายอากร ได้เข้าร่วมในขบวนการสะสมทุนนี้ด้วย โดยเป็นผู้ประกอบการโรงสีข้าวและทำหน้าที่คอมปราโตร์แบงค์หรือการค้า ส่วนอีกกลุ่มที่สำคัญคือ นายทุนขุนนาง และพระราชวงศ์ ซึ่งทั้งสามกลุ่มนี้มีการประสานสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตามธุรกิจอันจะนำมาซึ่งการสะสมทุนของชาวจีนไม่ว่าจะเป็นโรงสีข้าวสัมพันธ์กับการส่งออกของบริษัทต่างชาติและตลาดโลก ซึ่งบริษัทต่างชาติครอบงำอยู่ หรือการเป็นคอมปราโตร์ให้แก่บริษัทต่างชาติซึ่งเป็นช่องว่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในระบบการค้าของบริษัทต่างชาติ การสะสมทุนของนายทุนจีนถูกจำกัดไม่เหมือนกับบริษัทต่างชาติที่มีธุรกิจมากมาย การสะสมทุนของนายทุนจีนจึงอยู่ในวงที่บริษัทต่างชาติเห็นว่าไม่เป็นอันตรายต่อธุรกิจของเขา สำหรับนายทุนขุนนางและเชื้อพระวงศ์ ถึงแม้บริษัทต่างชาติจะมีได้ชักขวางโดยตรง แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบการของบริษัทต่างชาติก็ไม่มากนักหากเทียบกับส่วนที่บริษัทได้รับ มีนายทุนขุนนางหลายคนเข้าร่วมการแข่งขัน แต่ด้วยการครอบงำการค้าของบริษัทต่างชาติทั้งในและนอกประเทศ ประกอบกับการขาดความสามารถในการจัดการ และขาดการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควร นายทุนกลุ่มนี้จึงเติบโตได้ในระดับหนึ่ง และประสานความร่วมมือกับบริษัทและธุรกิจของชาวตะวันตก ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของนายทุนไม่มีอิสระเพียงพอ ส่วนที่สะสมในส่วนนี้ของพระราชวงศ์ได้ถูกใช้จ่ายไปอย่างหุ่มเพื่อย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่หก ถึงแม้จะมองเป็นรูปธรรมไม่ชัดเจน แต่โดยทางอ้อมโครงสร้างการดำเนินงานของบริษัทต่างชาติและความสัมพันธ์ต่อกลุ่มนายทุนไทย ก็มีผลชักขวางการสะสมทุนของคนไทยไม่ให้ขยายเท่าที่ควร เมื่อขาดเงินลงทุนจำนวนมาก ทั้งยังขาดความพร้อมในประเด็นอื่น ๆ เช่น ขาดผู้ประกอบการที่มีความสามารถ ตลาดถูกผูกขาดด้วยสินค้าราคาถูกจากประเทศมหาอำนาจ รัฐบาลเองก็ขาดการสนับสนุนเอาใจใส่ช่วยเหลือ¹ อุตสาหกรรมไทยจึงไม่เกิดขึ้นได้ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2484

¹ พระยาสุรียานุวัตร, ทรัพย์สินศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิพเนศ, 2518), หน้า 510.

2. ผลกระทบทางความสัมพันธ์ทางสังคม

2.1 ผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต

ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Production relation) คือโครงสร้างเศรษฐกิจหรือระบบกรรมสิทธิ์ ซึ่งกำหนดว่าใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตนี้จะกำหนดต่อไปว่า ใครจะได้รับส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค¹ ส่วนพลังการผลิต คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คือวิธีการที่มนุษย์ขัดแย้งเอาชนะธรรมชาติ เรียกว่าวิธีการผลิต หรือเทคโนโลยี²

ในสังคมไทยลักษณะระบบเศรษฐกิจศักดินาปรากฏชัดเจนในสมัยอยุธยา จนต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมไทยยังเป็นแบบศักดินา กล่าวคือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน อันเป็นปัจจัยการผลิตยังอยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์ ที่ดินทั้งหมดในพระราชอาณาจักร "เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะเป็นที่ราษฎรหามิได้" ³

เมื่อชาวต่างประเทศได้เข้ามาติดต่อค้าขาย ตั้งบริษัท ห้างร้าน ในประเทศไทย ชาวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ดังได้กล่าวมาแล้ว ได้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง ใน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดี ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ในจดหมายเหตุน่า "ให้มีผู้ทำนามากขึ้น จนเต็มพื้นที่ จึงได้เกิดลูกกล้ากันด้านข้างปลายนา เป็นหลายรายจนต้องไปรดเกล้าฯ ให้ออกไปจัดการปักปัน" ⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกประชุมเสนาบดี ทรงปรึกษากว่า การออกหนังสือสำ

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง หน้า 21

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 216

³ ชาวลิต วายุภักตร์, "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475 - 2485" อ้างจาก มองสิเออ เออร์แลงการ์ด, ประชุมหนังสือประกอบวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย มธก. ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 116, หน้า 215 - 216

⁴ กจช. ร. 5 กษ. 3.3/31 กรมหลวงดำรงราชานุภาพรายงานกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (14 พฤษภาคม - 7 มิถุนายน ร.ศ. 122)

คดียุ ที่ดินเป็นสิ่งจำเป็น เพราะบ้านเมืองเจริญขึ้นและที่ดินก็มีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน¹
ทางรัฐบาลจึงได้ดำเนินการออกหนังสือสำคัญในที่ดินแก่ราษฎร

การที่รัฐบาลออกหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน แสดงถึงการยอมรับให้ราษฎร
มีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐานคือที่ดิน และการเปิดโอกาสให้ใครก็ได้เสียเงินช่วย
ราชการแทนการเข้าเวร ตลอดจนการปลดปล่อยทาสก็ตี แสดงถึงแนวโน้มของการคลี่
คลายขยายตัวเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตให้สอดคล้องกับการค้าโดยเสรี พระ
มหากษัตริย์ในช่วงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาได้ทรงเห็นความสำคัญของการค้ากับต่าง
ประเทศมากและทรงถือเป็นพระราชภาระที่จะบำรุงการค้าของชาวต่างประเทศ ดังพระ
ราชคำรัสตอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากเจ้าพระยาอมราช
เสนาบดีกระทรวงนครบาลกราบบังคมทูล พระกรุณาเบิกกรรมการชาวยุโรป ซึ่งเข้ามาตั้ง
บริษัทค้าขายในพระนคร ความตอนหนึ่งว่า "เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะอนุเคราะห์ท่านทั้ง
หลาย ให้ได้ประกอบพาณิชย์การโดยปราศจากอุปสรรค"¹

กล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนอย่างสำคัญ ที่สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง
ความสัมพันธ์ทางการผลิต ทั้งนี้เนื่องจากระเบียบประเพณีความสัมพันธ์ทางการผลิตเดิมของ
ไทย เป็นอุปสรรคขัดขวางมิให้ชาวไทยได้มีโอกาสเข้าสู่ระบบแรงงานเสรีซึ่งส่งผลต่อการ

---

¹ประชุมกฎหมายประจำศก , เล่ม 5 หน้า 257

ค่าเป็นธุรกิจของบริษัทต่างชาติ ทั้งซีกขวามีในคนไทยได้มีโอกาส เข้าสู่การประกอบการพาณิชย์และอุตสาหกรรมได้ดั่งนั้น เพราะราษฎรยังมีข้อผูกพันกับเจ้าบุญมูลนายเดิม การจะออกไปทำงานรับจ้าง ทำงานต่าง ๆ หรือหาสินค้าขายจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้านายเสียก่อน¹ ก่อนสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฐานะของชาวไทยมีสถาบันที่จำกัดคืออิสระและความเคลื่อนไหว มิให้ประกอบการพาณิชย์กรรมได้สะดวก

แนวโน้มของการ เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคมไทยบางส่วนมีผลโดยตรงจาก การเข้ามาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ และประกอบการค้าของบริษัทต่างชาติ โดยในปี พ.ศ. 2408 บริษัท เจ. เอส. ปาร์คเกอร์ ของชาวอเมริกันได้ตั้งโรงสีจักรโรงแรกขึ้น มีการจ้างแรงงานชาวจีน ให้ทำงานในโรงสี จำนวนแรงงานในโรงสีโรงแรกไม่มีหลักฐานระบุจำนวนเอาไว้ แต่แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น จากรายงานของ Cecil A. Carter² ว่าในปี พ.ศ. 2447 "โรงสีและโรงเลื่อยเป็นโรงงานที่มีลูกจ้างรายวันมากที่สุด จากโรงสี 36 โรง โรงเลื่อย 11 โรง ในกรุงเทพฯ โรงงานใช้ไอน้ำทำงานทั้งวันทั้งคืน"²

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งได้เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมไทยหลังปี พ.ศ. 2398 ได้คลี่คลายขยายตัวมากยิ่งขึ้น และขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองสำคัญในส่วนภูมิภาค โดยการตั้งโรงสี โรงเลื่อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพลังผลักดันจากภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลงมีมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการขยายโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัทการค้าของรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงกล่าวได้ว่าการประกอบธุรกิจของบริษัทต่างชาติมีส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

¹ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 5 หน้า 218

²Cecil A Carters, The kingdom of Siam. (New York : Knicker bocker Press, 1964) p. 264.

2.2 ผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตบางประการของคนไทยบางกลุ่ม
 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย ซึ่งเป็นไปอย่างเชื่องช้านั้น เปลี่ยน
 ระดับเร็วขึ้น เมื่อต้องเผชิญหน้ากับชาติตะวันตก ซึ่งเป็นชาติที่มีความขัดแย้งกับสัง-
 คมไทยตั้งแต่ผลประโยชน์ในระบบการค้าผูกขาด¹ กลุ่มชาวตะวันตกที่มีบทบาทชี้ให้เห็นถึง
 ปัญหาทางความคิดและการดำเนินชีวิตในสังคมบางประการก็คือ พวกพ่อค้าและหมอสอนศา-
 สนา

พวกพ่อค้าที่เข้ามาตั้งบริษัท ห้างร้าน ได้เป็นผู้บุกเบิกในการเปลี่ยนแปลงชีวิต
 ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในสังคมไทยบางส่วน เช่นการนำโรงสีจักรเข้ามาตั้งในประเทศ
 ไทยและรับช่วงต่อมาโดยชาวจีน ได้ขยายมากขึ้นทั้งในกรุงเทพและจังหวัดสำคัญ ๆ เมื่อ
 มีโรงสีจักร ชาวนาซึ่งเคยตำข้าว ก็เลิกตำข้าวและหันมาพึ่งโรงสี การเลิกตำข้าวทำให้
 เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่เดิมของชาวนาบางกลุ่ม ซึ่งเดิมเมื่อถึงเวลาตำข้าวในหมู่บ้านหนึ่ง
 จะมีลานใหญ่ไว้วนคว่ำ หรือตำข้าวพร้อม ๆ กัน ซึ่งได้พบปะพูดคุยกัน²

การเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตอีกอย่างหนึ่งของชนชั้นสูงและชาวจีนโดย-
 เฉพาะในเขตกรุงเทพ คือการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ซึ่งน่าจะมีส่วนมาจากการ
 ดำเนินธุรกิจของบริษัทต่างชาติส่วนหนึ่งและการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี เหตุที่กล่าว
 ว่า บริษัทต่างชาติมีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินการทางการศึกษาเนื่องจากว่า เมื่อมีบริษัท
 ต่างชาติมากขึ้น ได้มีชาวจีนและบรรดาขุนนางได้ส่งลูกให้เข้าเรียนในโรงเรียนต่างชาติ
 มากขึ้น เพราะในบริษัทต่างชาติต้องการแรงงานที่สามารถทำบัญชี และเป็นตัวกลางใน
 การค้าให้แก่บริษัทได้ จุดมุ่งหมายของการเข้าเรียนของชาวจีนมุ่งที่การให้ได้ความรู้ทาง
 ด้านภาษา เพื่อนำไปประกอบอาชีพธุรกิจการค้า ซึ่งเมื่อจบออกมา ก็จะเข้าทำงานในบริ-
 อษัท ห้างร้านชาวตะวันตก เช่นเป็นเสมียนในบริษัทป่าไม้ เหมืองแร่ โรงสี รวมทั้ง
 การเป็นนายหน้าให้แก่บริษัท ซึ่งบริษัทมีความต้องการผู้รู้ภาษาอังกฤษทำงานด้วย³

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติกรุงเทพฯ อ่างถึงใน วารุณี โอสदारมย์ "การศึกษ-
 ษาในสังคมไทย พ.ศ.2441-พ.ศ.2475" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติ
 ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524 หน้า 39

² พระยาอนุমানราชธนะ , ประเพณีเบ็ดเตล็ด หน้า 180

³ วารุณี โอสदारมย์, "การศึกษาในสังคมไทย...", หน้า 39-40

การเรียนในโรงเรียนก่อนมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา น่าจะมีการเรียนที่มีความสัมพันธ์กับอาชีพที่จะออกไปประกอบการร่วมกับบริษัท ห้างร้านโดยตรง เพราะความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนในระยะต่อมา เช่นในสมัยรัชกาลที่หก ได้เฉพาะเจาะจงว่าจะตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษารวม ทั้งโครงการของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ที่วางไว้สำหรับการจัดตั้งโรงเรียนศึกษารวม โดยมุ่งให้ราษฎรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นกสิกรได้เข้าเรียน โดยกล่าวว่า "ที่เปิดโรงเรียนนี้เพื่อให้ราษฎรส่วนใหญ่ ซึ่งมีอาชีพเป็นกสิกรได้เรียนวิชานี้ จะได้ไม่คิด "แต่เป็นเสมียน" ..."¹

โดยสรุป ชนชั้นสูงและชาวจีนเริ่มเห็นความสำคัญทางการศึกษา เมื่อบุคคลเหล่านี้ได้ติดต่อกับธุรกิจการค้าของบริษัทต่างชาติ การขยายตัวทางการค้าของบริษัทต่างชาตินั้นเองที่เป็นส่วนผลักดันประการหนึ่งให้เกิดความคิด ที่เห็นคุณค่าของการศึกษา จากจุดเริ่มต้นของการศึกษาในวงแคบ ที่อยู่ในกลุ่มหมอสอนศาสนา พ่อค้าต่างชาติ ชุนนาง และชาวจีน ได้ขยายออกไปในขอบเขตกว้างขวางยิ่งขึ้น และการศึกษาได้ทำให้สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งต่อความเป็นอยู่และแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนไทย

นอกจากนี้ ในด้านวัฒนธรรมการบริโภค กล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่น่าจะเกิดจากการเข้ามาดำเนินธุรกิจของบริษัทต่างชาติโดยตรง เพราะเดิมคนไทยมักจะผลิตของทุกอย่างที่จำเป็นในครอบครัวด้วยตนเอง หากมีเหลือใช้ก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับบุคคลอื่น ๆ หรือหมู่บ้านใกล้เคียง วัฒนธรรมการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยมีเฉพาะอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูง และชาวจีนผู้มั่งคั่ง ดังที่เซอร์จอห์นบาวริงกล่าวไว้ในข้อเขียนของเขาว่า "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำเข้าไปในหอง ซึ่งภายในตกแต่งด้วยเครื่องใช้จากยุโรป เช่น โคมระย้า นาฬิกา และมีรูปพระนางเจ้าวิคตอเรียกับเจ้าชายอัลเบิร์ตอยู่ด้วย"²

¹ กจช. ร.6 ศ. 4/26 เรื่องคิดจะจัดโรงเรียนศึกษารวม (18 ตุลาคม 2459)

² เซอร์จอห์น บาวริง, เซอร์จอห์น บาวริง แปลโดย เพ็ง บุนนาค (กรุงเทพฯ: พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจรัส สนิทวงศ์ 31 มีนาคม 2502) หน้า 33.

สินค้าฟุ่มเฟือยที่เจ้านายชั้นสูงนิยมสั่งเข้าจากต่างประเทศได้แก่ เพชร พลอย และอัญมณีอื่น ๆ ในรายการทวงหนี้ของบริษัทต่างชาติต่อกรมพระคลังข้างที่ รายการส่วนใหญ่เป็นค่าให้จ่ายในสินค้าประเภทอัญมณีต่าง ๆ ดังคำอธิบายของอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ว่า

... เรื่องหนี้ของห้างเอส. สมิตแอนด์ซัน ห้างพระคลังข้างที่สอบสวนได้ความว่าในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2464 ถึงสิ้นเดือนมิถุนายน ศกนี้ กรมพระคลังข้างที่ได้อายให้ไปแล้วเป็นเงินถึง 224,010 บาท 28 สะตางค ยังค้างอีก 76,936 บาท 10 สะตางค... อนึ่ง มีสเตอร์มาเกรต ผู้จัดการห้างเอส. สมิตแอนด์ซันได้มาหาข้าพเจ้าในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2464 ออวอนูชอรับเงินค่าสรอยไข่มุกคเป็นเงิน 179,775 บาท 28 สะตางค แลรับรองว่าตาได้รับเงินจำนวนนี้ไปเต็มแล้วจะไม่มารบกวนอีก...¹

จากหลักฐานที่ค้นพบ การบริโภคน้ำมันฟุ่มเฟือยของคนไทย มีปริมาณสูงขึ้นเรื่อยมากระหว่างปี พ.ศ. 2454 - 2464 มีมูลค่าเฉลี่ยประมาณปีละ 1,452,000 ปอนด์ หรือ ร้อยละ 14.42 ของมูลค่าสินค้าเข้าทั้งหมด ในจำนวนนี้รวมทั้งบุหรี่ยี่ห้อและเหล้าที่สั่งจากต่างประเทศ² การบริโภคน้ำมันฟุ่มเฟือยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2398-2484 ส่วนใหญ่ยังอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงและชาวจีนผู้มั่งคั่ง การบริโภคน้ำมันฟุ่มเฟือย ๆ เริ่มแทรกซึมเข้าไปสู่ชนชั้นกลางและประชาชนทั่วไป ซึ่งถือเป็นการเริ่มปูทางไปสู่การเปลี่ยนแปลงนิสัยการบริโภคของคนในสังคมไทย ซึ่งขยายตัวมากขึ้นในปัจจุบัน

¹ กจช. ร.6 รล. 22/10 (คำแปล) หนังสือนายเอฟ. คับลยู มาร์เกรต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 3 เมษายน พ.ศ. 2465.

² สุนทรื อาสะโว้ย และนิติ กิติโกศล, วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ... หน้า 43

3. ผลกระทบต่อการค้าเนืนนโยบายของรัฐ

บริษัทต่างชาติและผู้ประกอบการชาวต่างประเทศ ที่ประกอบการธุรกิจในประเทศไทยแรก ๆ นั้น มีปัญหากระทบกระทั่งกับทางรัฐบาลมาก เนื่องจากเมืองไทยยังไม่มีแบบแผนหรือระเบียบกฎหมายต่าง ๆ เหมือนดังประเทศมหาอำนาจ หรือประเทศอาณานิคมของมหาอำนาจ ที่ได้ปฏิบัติกันอยู่ ทั้งนี้เพราะไทยเพิ่งเริ่มเปิดประเทศทำการค้ากับมหาอำนาจตะวันตกภายหลังจากสนธิสัญญาบาวริง เมื่อมหาอำนาจต่าง ๆ เข้ามาประกอบการ ไทยจึงปฏิบัติเช่นเดียวกับที่เคยได้ปฏิบัติมาในอดีต ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในทุกด้าน ทั้งในกิจการเหมืองแร่ ป่าไม้ และคุ้มครองอัตราความกระทบกระทั่งสูงขึ้น เป็นผลให้บริษัทต่างชาติต้องเสียประโยชน์ บริษัทจึงได้เรียกร้องต่อทางรัฐบาลให้แก้ไขระเบียบวิธีการให้ก้าวหน้าเยี่ยงอารยประเทศทั้งหลาย จึงเป็นผลให้รัฐต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการและนโยบายที่เป็นมาในอดีตใหม่หลายประการ อันเป็นผลให้มีการตั้งหน่วยราชการหรือหน่วยงานของรัฐใหม่ ๆ ขึ้น เช่น การตั้งกรมป่าไม้ การตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ฯลฯ การดำเนินการของบริษัทต่างประเทศตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เรื่อยมา ได้เข้าครอบงำเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างทั่วด้าน การผูกขาดเอารักเอาเปรียบต่อคนไทย เป็นผลกระทบอีกส่วนหนึ่งที่มีผลต่อนโยบายของรัฐในเวลาต่อมา เพราะในรัชสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลได้พยายามดำเนินนโยบายที่จะรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติมากที่สุด สิ่งเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นผลโดยตรงจากพัฒนาการของบริษัทต่างชาติในประเทศไทย ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.1 การจัดตั้งหน่วยงานของรัฐ

การตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439

ก่อนการตั้งกรมป่าไม้ ป่าไม้ในภาคเหนือเป็นทรัพยากรที่เจ้านายฝ่ายเหนือยึดครองเป็นกรรมสิทธิ์ ในฐานะ "เจ้าของป่า"¹ รัฐบาลมีอำนาจเพียงการ

¹ กชช., ร.5 ม.16.1/27 เรื่องมิสเตอร์ เอช สะเล็ค รายงานเรื่อง การป่าไม้ (ร.ศ.115).

เก็บผลประโยชน์จากค่าท่อไม้ และไม่มีมาตรการคุ้มครองรักษาป่าที่ถูกต้องเท่าที่ควร เจ้าของป่าจะมีอำนาจในการทำสัญญาอนุญาตให้ผู้ขอเช่าทำป่าไม้ได้เช่าทำ แล้วส่งใบอนุญาตนั้นให้รัฐบาลลงตราสัทยาบัน ที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า "ริคิไฟ"¹ แต่วิธีที่จะได้รับสัญญาอนุญาตเป็นการลำบากยากเย็นมาก เนื่องจากผู้ร้องขอทำป่าไม้จะต้องให้เงินกินเปล่าเป็นจำนวนไม่น้อยแก่เจ้านายเจ้าของป่า เพื่อที่จะได้รับสัญญาอนุญาตให้ทำป่าไม้ การจ่ายค่าสินบนนั้นก็กันไปหลายขั้นตอน ตั้งแต่ขอรองเจ้าผู้ครองเมืองช่วยเป็นธุระผูกจากับเจ้าของป่า บางที่จ่ายเป็นเงินทอง เพชรพลอย ม้า เครื่องอานม้า และของมีค่าอื่น ๆ อาจตกถึงป่าละ 10,000 รูปี² สำหรับป่าใหญ่ ๆ จ่ายค่าพนักงานลงดวงตราประจำตำแหน่ง รายละ 300 - 400 รูปี และที่สุกค่าดวงตราชาหลวง ฉบับละ 1,300 รูปี³

นอกจากต้องเสียเงินทองจำนวนมากแล้ว ผู้ขอทำไม้หลายรายก็เกิดมีการแย่งชิง แข่งขันให้เงินกินเปล่ากันขึ้นมาก ทำให้ราคาต้นทุนไม้เขียบสูงขึ้น อันเป็นผลกระทบกระเทือนอย่างร้ายแรงถึงราคาซื้อขายไม้สักในท้องตลาดด้วย⁴

เมื่อบริษัทป่าไม้ใหญ่ ๆ อย่างบอมเบย์ เบอร์มา หรือ บอร์เนียว ได้เข้ามาทำป่าไม้ ได้พบสภาพการขออนุญาตด้วยระบบสินบน และได้เกิดแก่งแย่งชิงป่าไม้กับบุคคลหรือบริษัทรายย่อย หรือแม้แต่บริษัททั้งสองก็ได้เข้าแย่งชิงป่าไม้กัน เป็นเหตุให้เกิดทะเลาะวิวาทกันเสมอ บริษัทจึงร้องเรียนไปยังรัฐบาลอังกฤษให้หาทางเร่งรัดให้รัฐบาลไทยจัดการป่าไม้ให้เป็นระเบียบ

¹ กจช., ร.6 ม.14/4 เรื่องตั้งระเบียบกำหนดข้อความในสัญญาจ้างชาวยุโรปบริหารราชการในกรมป่าไม้ (8 ตุลาคม 2457 - 4 ตุลาคม 2458)

² คิดเป็นเงินไทยประมาณ 8,665 บาท (1 รูปี เท่ากับ 0.865 บาท ดูรายละเอียดใน พระยาสุริยานุวัตร, ทรัพย์ศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 3, 2518)

³ กจช., ร.5 ม.16.1/27 เรื่องเดียวกัน.

⁴ กจช., ร.5 ม.1/9 เรื่องมิสเตอร์ สะเล็ก ขึ้นไปตรวจป่าไม้ได้กลับถึงกรุงเทพฯ แล้ว แลให้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการต่อไปเสนอด้วย (6 กันยายน ร.ศ.115 - 18 กันยายน ร.ศ.116)

ทางรัฐบาลได้ยืมตัวนาย เอส สะเล็ค ซึ่งรับราชการในกรมป่าไม้พม่าให้เข้ามาปรึกษาแนะนำในกิจการป่าไม้ของไทย นายสะเล็คเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2438 เขาได้ทำการสำรวจป่าไม้ และได้เสนอรายงานพร้อมข้อเสนอแนะหลายข้อต่อรัฐบาล และในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบและพระราชทานพระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 66/385 ลงวันที่ 18 กันยายน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ถึงเสนาบดีมหาดไทย¹ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น

จะเห็นได้ว่าการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นนั้นไม่ใช่สิ่งง่ายนัก ทั้งนี้เนื่องจากว่ากรมป่าไม้เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านายทางภาคเหนือ ที่ได้รับผลประโยชน์เป็นเงินจำนวนมาก เมื่อตั้งกรมป่าไม้แล้วต้องโอนกรรมสิทธิ์และอนุญาตในการทำป่าไม้มาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมป่าไม้ ซึ่งทำให้เจ้าของป่าเดิมต้องเสียผลประโยชน์ ในเรื่องนี้เจ้านายเจ้าของป่าได้คัดค้านการรวบอำนาจครั้งนี้ของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ มาก แต่จากเหตุการณ์วุ่นวายในการรับเข้า เข้าทำกิจการป่าไม้สัก เป็นปัญหาฟ้องร้องที่รัฐบาลเกิดความรำคาญและบริษัทต่างชาติเองก็เร่งเร้าให้รัฐบาลหามาตรการที่จะจัดการป่าไม้ให้เรียบร้อยให้ได้ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์แก่บริษัท จึงเป็นแรงกระตุ้นส่วนหนึ่งที่บีบบังคับให้รัฐบาลตัดสินใจตั้งกรมป่าไม้ขึ้น แม้จะได้รับการคัดค้านจากเจ้าผู้ครองเมืองทางภาคเหนือ

การตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา พ.ศ. 2434

การตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา สัมพันธ์โดยตรงกับการเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ของบริษัทชาวตะวันตก ลักษณะการทำเหมืองแร่ในไทยตั้งแต่ต้นมานั้นอยู่ในลักษณะเป็น Private Sector โดยตลอดมา² คือ เอกชนจะเป็นฝ่ายลงทุนการทำเหมืองแร่เป็นส่วนใหญ่ รัฐเข้ามามีส่วนในการทำเหมืองแร่เพียงเล็กน้อย ดังนั้นจึงทำให้การทำเหมืองแร่ในไทยไม่ค่อยเจริญเหมือนในมลายูของอังกฤษ ทั้ง ๆ ที่ไทยมีแร่ค้ำบึกที่ดีกว่า³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

² พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³ กษ., ร.5 กษ.6.1/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศร์วงษ์-วิวัฒน์ (วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 115)

อุปสรรคอย่างหนึ่งในการทำให้การทำเหมืองแร่ในดินแดนภาคใต้ไม่เจริญขึ้น ก็คือ การขาดระเบียบแบบแผนในการทำเหมืองแร่ เป็นต้นว่า การขออาชญาบัตรตรวจหาแร่ การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ นอกจากนั้นการอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ในปีหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนที่แน่นอน ทำให้เกิดการแย่งชิงในกรรมสิทธิ์ทำเหมืองแร่ สายน้ำ ล้างแร่ จนเป็นเรื่องฟ้องร้องทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอมา

เมื่อเกิดการขยายตัวในการทำเหมืองก็บุกมากขึ้นในดินแดนมลายู หลังจากปี พ.ศ. 2403 อันเป็นผลเนื่องมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมเครื่องกระเบื้องสำหรับบรรจุอาหารที่ต้องฉาบด้วยดีบุก จึงมีพ่อค้าชาวยุโรปเข้ามาเปิดตลาดรับซื้อแร่ดีบุกใน สิงคโปร์และปีนัง ทำให้การขุดค้นหาแร่หรือเปิดเหมืองใหม่ ๆ ลึกลับขยายตัวขึ้น เป็นผลให้แหล่งแร่ในไทยโดยเฉพาะแร่ดีบุกแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก หัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองมลายูของไทยที่อยู่ใกล้ชิดกับดินแดนมลายูของอังกฤษ หัวเมืองมลายูของไทย กลายเป็นที่สนใจของพ่อค้าชาวอังกฤษเป็นอย่างมาก

ชาวต่างชาติไม่เฉพาะแต่ชาวอังกฤษเท่านั้นที่มีความสนใจพากันเข้ามาขอตรวจ แร่ และขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในไทยตั้งแต่ยังไม่ได้ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ยังมีบริษัทของชาติอื่น ๆ เข้ามาทำการค้า ทั้งนี้เนื่องจากภายหลังที่อังกฤษสามารถครอบครองมลายูเป็นอาณานิคมได้แล้ว ก็กอบโกยผลประโยชน์ในการทำเหมืองแร่เป็นจำนวนมาก ทำให้มีชาวต่างชาติบางกลุ่มได้พากันเดินทางเข้าสำรวจแร่ในดินแดนภาคใต้ของไทย ซึ่งติดต่อกับมลายูของอังกฤษ และได้พบว่ามีแร่ที่มีค่าทางเศรษฐกิจด้วย จึงได้ขออนุญาตต่อรัฐบาลมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ว่า

. . . ในเวลานี้เป็นฤดูกาลกำลังชุกชุมที่ชาวต่างประเทศพากันมาขอหนังสืออนุญาตไปเที่ยวตรวจหาแร่ และจะขอทำสัญญาเช่าที่ทำการเรื่องโลหธาตุนี้ ครั้นจะไม่ยอมทำสัญญาอนุญาตให้ จะรอคอยให้พระราชบัญญัติแร่โลหธาตุเสร็จ ก็จะเป็นการเสียผลประโยชน์ส่วนที่ควรจะได้ไปแล้ว พร้อมไต่ตรวจการทำ

---

¹ หมายถึงทางน้ำ ไค้แก๊ แม่น้ำ ลำคลอง ลำธาร หรือแอ่งน้ำที่มีน้ำขังอยู่ ทั้งที่เป็นเองตามธรรมชาติและคนคิดสร้างขึ้น

สัญญาอนุญาต ก็เห็นว่าไม่เสียเปรียบสิ่งใด แล้มีความตองกับหนังสือสัญญา
อนุญาต ใดให้อนุญาตบางแลว ก่อนเวลาที่จะโคตรงตั้งกรมราชโลหกิจและ
ภูมิวิทยา. . .¹

หัวเมืองมลายูที่บริษัทเหมืองแร่อังกฤษและชาวอังกฤษเข้าขอทำการแร่มากคือ
เมืองกลันตัน ปรากฏว่าไต่มีบริษัทใหม่ ขอประทานบัตรทำเหมืองหลายราย การที่มี
ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวอังกฤษมีความสนใจในการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูกัน
มาก และการอนุญาตให้ทำเหมืองแร่นั้น เจ้าเมืองก็มีสิทธิ์อนุญาตให้ทำเหมืองแร่ได้
จึงมักจะอนุญาตโดยง่าย เพื่อหวังของกำนัลตอบแทน ดังพระราชดำริของพระบาทสม-
เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการที่เจ้าเมืองมลายูมักให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติ
ได้ง่าย ๆ เพราะ ". . . พวกเจ้าเมืองแขกเป็นคนโง่เขลา เห็นแก่ของกำนัล หลงให้
อนุญาตไปง่าย ๆ เช่นเมืองกลันตัน ตรังกานู เป็นต้น"²

เมื่อมีการทำเหมืองแร่มากขึ้น ปัญหาการแย่งชิงกรรมสิทธิ์ที่ทำเหมืองแร่และ
สำนน้ำล้างแร่ก็มีเพิ่มมากขึ้น บริษัทต่างชาติและชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำเหมืองแร่
ได้เร่งเร้าให้รัฐบาลรีบแก้ปัญหา ในระยะแรกการปกครองในหัวเมืองมลายูเองก็ยังไม่
เรียบร้อย รัฐบาลจึงไม่พอใจที่จะให้ชาวตะวันตกเข้ามาทำเหมืองแร่ โดยเฉพาะใน
หัวเมืองมลายูซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ของบริษัทต่างชาติเสมอ ดังพระบรม-
ราชาธิวาหลับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระยาไชยาที่
จะไปตรวจราชการเมืองกลันตันและตรังกานู เมื่อ พ.ศ. 2432 ว่า

. . . การที่ฝรั่งเข้ามานี้ ทำให้เกิดความลำบากแก่การป้องกันรักษาความ
จงกจริตต่าง ๆ ซึ่งปกติของฝรั่งมักเป็นเช่นนั้นจริงอยู่ แต่การที่จะคิดป้องกัน
ผลประโยชน์อันจุมทีงอยู่ในแผ่นดิน ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใด มิให้มีผู้เปิดเผย
ขึ้นเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองซึ่งมีทรัพย์เช่นนั้นเอง แลผลประโยชน์ผู้อื่นโดย

¹ กจช., ร.5 กษ.6.4/3 พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรรา-
ธการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 พฤศจิกายน ร.ศ. 111

² กจช., ร.5 ม.2.22ข/8 สำเนาบันทึกวาจา คำแปลเรื่องเซตร์แกน
รามันท์กับเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เซอร์ แฟรงก์
สเวทเทน แยม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ (วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120)

อนุญาตให้ทำเปล่า ๆ นั่นก็ไม่ใช่การสูงามัก เหมือนหนึ่งตัดทิ้งประโยชน์
ตัวและประโยชน์ผู้อื่น ถ้าพระยาเคซาบุซิดและพระยากลิ่นตันไม่ยอมให้
ฝรั่งเข้ามา หากทราบระแคะระคายว่าฝรั่งคิดจะทำเหมืองที่ไหน ก็ให้คิด
อนุญาตที่ตำบลนั้นให้แขกญูจีนทำ พอจะอาจใจว่าให้อนุญาตนั้นไปแล้ว เวลา
ฝรั่งมาซื้อที่กรุงเทพฯ จะไปบอกเขาได้ไม่เสียหาย และจะไม่ให้ทางต่างประ
เทศแย่งยกขึ้นตีเตียนใด แต่การให้อนุญาตจีนญูแขกต้องมีสัญญามั่นคงอย่าง
กับทำสัญญาในคนต่างประเทศ จึงยอมอาจให้เป็นหลักทานให้ชัด แลต้องระวัง
อย่าให้คนที่ไ้รับอนุญาตไปขายต่อให้ฝรั่ง. . .¹

กวยการเร่งเร้าของบริษัทต่างชาติมากขึ้น และประกอบกับทางรัฐบาลคงจะ
เห็นว่าไม่สามารถกีดกันบริษัทต่างชาติได้ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2434 จึงได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น โดยให้สังกัดอยู่กับกระทรวง
เกษตรราธิการในขณะนั้นก่อน

ถึงอย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลจะตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น ก็ยังไม่
สามารถแก้ปัญหาการขัดแย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในการทำเหมืองแร่และสายน้ำลำแร่ได้
รัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการส่งเจ้าพนักงานแทนที่จากกรุงเทพฯ ออกไป
ทำการแก้ไขปัญหา² แต่ไม่ได้ผล ทั้งนี้เพราะรัฐบาลตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น
โดยมิได้เตรียมการวางแผนให้เรียบร้อย แต่กระทำเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจากการ
เร่งรัดของบริษัทต่างชาติ จะเห็นได้จากการย้ายสังกัดของกรมนี้ในช่วงแรกของการก่อ
ตั้ง ต้องย้ายกระทรวงสังกัดถึง 4 ครั้ง ใน 3 กระทรวง³

¹ กจช., ร.5 รล.3/4 พระบรมราชาโหวาทลับพระราชทานแก่พระยาไชยา
ที่จะไปราชการเมืองกลิ่นตันและตรังกาญู (20 กันยายน ร.ศ.108)

² กจช., ร.5 กษ.6.5/8 จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นดำรง-
ราชานุภาพ (5 มกราคม ร.ศ.115)

³ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ตั้งครั้งแรกสังกัดกระทรวงเกษตรราธิการใน
ปี พ.ศ. 2434 2 - 3 ปีต่อมา ย้ายไปขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และในปี
พ.ศ. 2439 สังกัดกระทรวงมหาดไทย และครั้งหลังสุดย้ายจากกระทรวงมหาดไทยกลับไป
สังกัดกระทรวงเกษตรฯ ตามเดิม ในปี พ.ศ. 2454

ผลกระทบต่อการออกพระราชบัญญัติเหมืองแร่

การเข้ามาดำเนินธุรกิจของบริษัทต่างชาติซึ่งครอบคลุมไปทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นกิจการโรงสี ป่าไม้ เหมืองแร่ ในกิจการเหล่านี้เดิมไม่มีระเบียบแบบแผนและกฎหมายรองรับ เพราะกิจการเหล่านี้ไม่ได้ขยายใหญ่โตและมีข้อวิวาหโต้เถียงกัน หลังจากการเข้ามาประกอบการของบริษัทต่างชาติ ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย เพราะบริษัทเหล่านี้ไม่เคยชินกับระเบียบประเพณีของไทย ซึ่งมองเห็นว่าการกระทำตามที่ทางฝ่ายไทยเคยปฏิบัติมา บริษัทก็จะไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร จึงได้มีส่วนผลักดัน เร่งรัดให้ทางฝ่ายไทยได้ตราระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ให้เหมาะสมทันสมัย ที่จะอำนวยความสะดวกในการประกอบธุรกิจของบริษัท การผลักดันของบริษัทเกิดขึ้นโดยผ่านทูต กงสุล ข้าราชการชาวต่างชาติในไทย หรือแม้ในระดับประเทศโดยผ่านทางรัฐบาล เช่น อนุสัญญาฉบับในปี พ.ศ. 2440 อันมีเนื้อหาให้ไทยต้องยอมให้อังกฤษมีอิทธิพลในทางการเมืองและทางการค้าแต่เพียงชาติเดียวตลอดแหลมมลายูที่เป็นของไทย โดยเฉพาะในข้อ 1 และ ข้อ 2

- ข้อ 1 . . . สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่าจะไม่ยอมยกสิทธิใด ๆ เหนือดินแดนหรือเกาะที่อยู่ทางตอนใต้ของเมืองบางตะพาน หรือโอนสิทธิและดินแดนดังกล่าวให้เป็นของต่างประเทศ แก่มหาอำนาจหนึ่งอำนาจใด . . .¹
- ข้อ 2 . . . รัฐบาลไทยจะไม่ให้สัมปทานเหมืองแร่หรือตั้งสถานีถ่านหินแก่ชาติหนึ่งชาติใด โดยปราศจากความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษเสียก่อน . . .²

ถึงแม้ว่าอนุสัญญาดังกล่าวจะมีได้เป็นผลโดยตรงให้เกิดการทำสัญญาระหว่างสองประเทศ แต่ปัญหาเรื่องการทำเหมืองแร่ที่บริษัทได้เข้ามาประกอบการในหัวเมืองมลายู และการที่ทางรัฐบาลสเตรทเซตเตลเมนต์ ได้เล็งเห็นความสำคัญที่บริษัทชนชาติอังกฤษ

¹ สมัยโฉม สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับป่าไม้ทางภาคเหนือ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475," อ้างถึง กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1, หน้า 153.

² เรื่องเดียวกัน.

จะต้องเข้าครอบคลุมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนแหลมมลายู

นอกจากอนุสัญญาฉบับนี้แล้ว มีพระราชบัญญัติฉบับต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการเข้ามากำเนินการของบริษัทต่างชาติ กรณีหนึ่งที่มีรูปธรรมที่ชัดเจน ได้แก่ การกระทำของบริษัทบอร์เนียว ซึ่งมีส่วนผลักดันให้รัฐบาลจำต้องประกาศเป็นกฎหมายให้เปิดการทำเหมืองในมณฑลฝ่ายเหนือ¹ ซึ่งเดิมรัฐบาลไม่เคยเปิดให้บริษัทหรือชนชาติใดเข้าทำ ทั้งที่มีคนไทยและบริษัทต่างชาติหลายรายขออนุญาตทำเหมืองแร่ในมณฑลนี้

สาเหตุของการประกาศเปิดป่าครั้งนี้ มาจากการเข้าบุกรุกทำเหมืองแร่ของบริษัทบอร์เนียวในเขตจังหวัดลำปาง เมื่อรัฐบาลหักหางบริษัทก็จะหยุดกิจการและขอโทษต่อรัฐบาล เพราะเรื่องนี้กระทรวงมหาดไทยได้ให้กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาถือว่าไปยังบริษัทที่ส่งคนงานเข้าซุกและระเบิดแร่ในตำบลแจ๋หม่โดยพลการ บริษัทร้องว่าได้ลงทุนใส่หุ่ยทุกวันถึงแม้จะให้คนงานงคทำงาน ขอให้กรมฯ เร่งออกใบอนุญาตโดยเร็ว²

เรื่องนี้กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เห็นว่า เป็นเรื่องใหญ่เพราะเดิมรัฐบาลยังไม่เคยเปิดการทำเหมืองแร่ในมณฑลฝ่ายเหนือ จึงทรงขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าควรเปิดเหมืองแร่ในมณฑลฝ่ายเหนือหรือไม่ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตที่ 3/362 ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2458 ทรงอนุญาตให้เปิดเหมืองแร่และให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามความในมาตรา 2 แห่งพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444)³

จากตัวอย่างการกระทำของบริษัทบอร์เนียวครั้งนี้ ในขณะที่บริษัทได้ยื่นขออนุญาตสัมปทาน แต่ไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล บริษัทกลับเข้าบุกรุกทำเหมืองแร่โดยพลการ เมื่อได้กระทำการลงทุนไปและจ้างแรงงานเสียใส่หุ่ย ทางบริษัทกลับเรียกร้อง

¹ ใต้แกมณฑลพายัพและมณฑลมหาสารบุรี การประกาศเปิดเหมืองได้ประกาศเป็นกฎหมายตามความมาตรา 2 ของ พ.ร.บ. เหมืองแร่ ร.ศ. 120.

² กช., ร.6 กษ.6.1/9 เรื่องเปิดการทำเหมืองแร่ฝ่ายเหนือ (9 สิงหาคม 2458 - 12 ตุลาคม 2459)

³ เรื่องเดียวกัน

ความเห็นใจจากทางรัฐบาล และบีบบังคับให้รัฐบาลจำต้องออกประกาศเป็นกฎหมายเปิดท่าเหมืองแร่ในมณฑลฝ่ายเหนือ ซึ่งมีเคยเปิดมาก่อนได้ จึงถือได้ว่าการดำเนินการธุรกิจของบริษัทมีผลกระทบต่อนโยบายและการออกกฎหมายบางอย่างของไทย หากบริษัทมิใช่บริษัทของอังกฤษซึ่งเป็นชาติที่มีอิทธิพลทางการเมืองอยู่ในเวลานั้น ก็ไม่แน่ว่าจะได้รับการชานรับจากทางรัฐบาลอย่างง่ายดาย

3.2 การตอบโต้การครอบงำของบริษัทต่างชาติ

การที่บริษัทต่างชาติเข้าครอบงำเศรษฐกิจไทยนั้น ด้วยความปรารถนาที่จะสร้างเสริมการประกอบการค้าของคนชาตินั้นให้ได้รับผลกำไรสูงสุด เพื่อชดเชยเอามูลค่าส่วนเกินจากสังคมไทย และผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ไปสร้างความมั่งคั่ง เข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการเมือง อันเป็นศูนย์กลางทุนนิยมโลก

เนื่องจากการดำเนินธุรกิจของบริษัทต่างชาติได้พยายามที่จะมุ่งที่ผลกำไรและการเพิ่มอัตราผลกำไรให้สูงสุด

ดังนั้น แม้แต่การตั้งอุตสาหกรรมเล็ก ๆ ดังเช่น โรงงานไม้ซีกไฟมินแซ ซึ่งมีเงินลงทุนเพียง 200,000 บาท ในปี พ.ศ. 2472¹ บริษัทบอร์เนียวได้ใช้ความพยายามที่จะซื้อกิจการนี้เสีย เพื่อตัดคู่แข่ง หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ลงข่าวสนับสนุนให้บริษัทดำเนินกิจการต่อไป เช่น หนังสือพิมพ์หลักเมืองได้ลงเป็นบทความตอนหนึ่งว่า

บริษัททำไม้ซีกไฟมินแซนั้นนับเป็นอุตสาหกรรมชิ้นหนึ่งของคนไทย ซึ่งนานวันคงจะเจริญใหญ่โตใหญ่ คนไทยเราคงจะงุกงวนซื้อของฝรั่งประเภทนี้ไปได้ อย่างหนึ่ง ถ้าจะปล่อยให้ตกไปเป็นของพ่อค้าต่างชาติ (บริษัทบอร์เนียว - หูเขียน) แล้วจะน่าเสียขายมาก และควรจะได้ได้รับความคำนึงอย่างรุนแรงในการกระทำเช่นนั้น เพราะเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ มากกว่าประโยชน์ของชาติบ้านเมือง²

¹ กช., ร.7 ม.26.5/289 บริษัทฝรั่งจะซื้อโรงทำไม้ซีกไฟมินแซ (26 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2472)

² หนังสือพิมพ์หลักเมือง ฉบับ 26 มิถุนายน 2472.

ส่วนหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ ฉบับวันที่ 26 กรกฎาคม 2476 ได้ลงเสนอแนะแนวทางให้แก่บริษัท โดยเสนอว่า ประการแรกให้ขึ้นภาษีขาเข้าไม้ซีกให้สูงขึ้น และประการที่สอง ให้ชาวสยามช่วยกันอุดหนุนสินค้าไทย¹

กรณีของบริษัทมินแอ เป็นตัวอย่างให้เห็นชัดขึ้นว่าการกระทำของบริษัทต่างชาติจะใช้วิธีการทุกรูปแบบเพื่อครอบงำเศรษฐกิจไทย และจากกรณีนี้ยังชี้ให้เห็นความฉกฉวยของกลุ่มต่าง ๆ ที่จะต่อต้านบริษัทต่างชาติ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ลัทธิชาตินิยมในสังคมไทย

คนไทยคงได้พบเห็นการเอารัคเอาเปรียบของบริษัทต่างชาติและคนชาวต่างประเทศที่เข้ามาประกอบการในประเทศไทยตั้งแต่มีบริษัทต่างชาติเข้ามาแล้ว และคงเก็บความฉกฉวยนี้จากการถูกเอารัคเอาเปรียบไว้ตลอดมา จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ในสมัยรัชกาลที่ห้า เทียนวรรณ ปัญญาชนผู้มีความคิดก้าวหน้าคนแรกในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นบุคคลหนึ่งที่ได้เขียนวิพากษ์วิจารณ์การเอารัคเอาเปรียบของชาวต่างประเทศ วิวิจารณ์การปฏิบัติงานของรัฐบาล และเสนอให้มีการใช้ระบบรัฐสภาในการปกครองประเทศเยี่ยงอารยประเทศทั้งหลาย การวิพากษ์วิจารณ์ของเขาทำให้เขาถูกจับกุมคุมขังในสมัยรัชกาลที่ห้า²

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่หก มีบุคคลหลายฝ่ายที่ได้วิจารณ์ปัญหาการครอบงำของบริษัทต่างชาติและมหาอำนาจตะวันตกและวิจารณ์เศรษฐกิจไทย ที่สำคัญคือ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชิตปภักษ์โลกประชานาด พระองค์ทรงเขียนไว้ในบันทึกความเห็นที่ถวายแก่รัชกาลที่หก ตอนหนึ่งว่า

ชาวอังกฤษเข้าครอบงำไทยทุกด้าน การคลังอยู่ในมืออังกฤษทั้งอัน กระบุงรวงกระเชกรอยู่ในมืออังกฤษ รถไฟบั้งค์อยู่ในมืออังกฤษ โดยเฉพาะแต่ขอสำคัญอยู่กับการภายในลึกเข้าไป เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงสนธิสนมและทรงเชื่อฟังนับถือทูตอังกฤษมาก ทรงหารือนในกิจการทุกสิ่งทุกอย่าง

¹ หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ ฉบับ 26 กรกฎาคม 2472.

² ชัยอนันต์ สมุทรวนิจ. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2523) หน้า 28.

กับทูตอังกฤษ สังเกตดูในขณะนั้นทูตอังกฤษทำหน้าที่ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศ แทนพระยาภิบาลไมตรีหรือมิสเตอร์บัตกิมันท์ที่เคียว ในข้อนี้โดยเฉพาะเห็นว่าไม่น่าจะเป็นอย่างยิ่ง¹

ในบันทึกฉบับเดียวกันนี้ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถได้เสนอแนะการใช้ที่ปรึกษาว่าในกระทรวงต่าง ๆ ว่าควรจะเป็นคนไทยก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นฝรั่ง เพราะต้องการให้คอยทักไว้อย่างเท่านั้น

ในเรื่องความคิดชาตินิยมนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็นับเป็นกษัตริย์พระองค์หนึ่งที่มีความคิดชาตินิยมสูง แต่ความคิดชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่หกนั้น เน้นถึงความเป็นชาติและการรักษาเอกราชของชาติ มากกว่าการเน้นความยิ่งใหญ่ของชาติ ดังที่เกิดขึ้นในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม²

นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 สงบลง อิทธิพลของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Nationalism) ซึ่งแพร่หลายอยู่ในยุโรป ได้ขยายบทบาทมาตั้งเมืองไทยในปลายรัชกาลที่หก และรัชกาลที่เจ็ด โดยนักเรียนไทยที่ไปเรียนในต่างประเทศ และประกอบกับในสังคมไทยเริ่มมีความคิดที่จะรักษาผลประโยชน์ของชาติบ้างแล้ว เช่นกรณีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงช่วยเหลือบริษัทบุญรอด บริวเวอรี่ ในการตั้งโรงเบียร์ใน พ.ศ. 2473 และรัฐบาลได้ลดภาษีการผลิตเบียร์ให้แก่บริษัท นอกจากนี้พระองค์ยังทรงไม่อนุมัติให้ชาวต่างประเทศตั้งโรงเบียร์อีกด้วย เพื่อป้องกันวิสาหกิจคนไทย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ชาวไทยมีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้ว ปฏิญญา 6 ประการ ที่รัฐบาลคณะราษฎรยึดถือเป็นนโยบายสำคัญในขณะนั้น ก็มีใจความข้อหนึ่งคือ "จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่ จะหางานให้ราษฎร

¹ กจช., สบ. 001/7 เล่ม 1 เรื่องบรรทัดความเห็นเรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อินฟลูเอนซ์อังกฤษมากเกินไป

² ชาติกร รามศิริ, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม...", หน้า 53.

ทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรออกยาก"¹

ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ต่อมารัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ปัญหาสำคัญที่คณะกรรมการต้องการให้หมดไป คือ "ปัญหาพ่อค้าคนกลาง" โดยเฉพาะชาวจีน และอิทธิพลบริษัทต่างชาติ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายส่งเสริมให้คนไทยมีบทบาทในการพาณิชย์กรรม โดยกำหนดนโยบาย 3 ประการ คือ²

การตั้งหอการค้า

การตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ

การตั้งรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ

หอการค้าและสภาเศรษฐกิจแห่งชาติได้ถูกตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2476 ส่วนการตั้งรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ นั้น ได้ดำเนินการเรื่อยมา และสามารถตั้งขึ้นได้หลายวิสาหกิจที่เกิดขึ้นในช่วงคณะราษฎรปกครองอยู่มี โรงงานกระดาษ โรงงานน้ำตาล โรงงานทอผ้า โรงงานยาสูบ โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม โรงกลั่นน้ำมันถั่วเหลือง ซึ่งทั้งหมดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2479 นอกจากนี้รัฐบาลมีแผนที่จะโอนกิจการของเอกชนบางกิจการมาเป็นของรัฐ เช่น กิจการโรงงานยาสูบของเอกชน โรงงานฟอกหนังสัตว์ โรงงานปูนซีเมนต์ การทำเหมืองแร่ และคลังสินค้า³

¹วิเทศกรณีย์ (นามแฝง), 43 ปีแห่งระบอบประชาธิปไตย : สารคดีประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่ ร.ศ. 130 จนถึงยุคปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร : รวมการพิมพ์, 2518), หน้า 137.

²ภูวคัล ทรงประเสริฐ, "นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ. 2475 - 2500)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 43.

³ภูวคัล ทรงประเสริฐ, "นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีน...", อ้างจาก K. Press London, The Chinese in Thailand, (New York: Russel and Russel Co., 1913). pp. 215-260.

แต่ถึงอย่างไรรัฐวิสาหกิจในช่วงนี้ก็ไม่ปรากฏผลเด่นชัดนัก และคณะราษฎร
หมกอำนาจอกลงในปี พ.ศ. 2487 และในปีเดียวกันนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขึ้นมา
เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นช่วงสมัยที่ได้รับเอาความคิดในลัทธิชาตินิยมมาใช้อย่างทั่วถึง
ทุกด้าน การเข้าควบคุมหรือบีบบังคับให้บริษัทต่างชาติต้องเลิกกิจการ หรือโอนกิจการให้
แก่รัฐบาล เป็นจริงขึ้นมา โดยรัฐได้ออกกฎหมายฉบับต่าง ๆ มาควบคุมกิจการของบริษัท
ชาวจีนและบริษัทตะวันตก เช่น พระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิง ปีพุทธศักราช 2481 จุด
ประสงค์สำคัญของพระราชบัญญัตินี้คือ เข้าควบคุมกรรมวิธีการผลิตและตลาดน้ำมัน
การบีบบังคับครั้งนี้มีผลให้บริษัทน้ำมันใหญ่ 2 บริษัท คือ สแตนคาร์ด แวกคัมมอยด์ และ
บริษัทรอสเวล ดัช เซลล์ จำกัด ต้องหยุดกิจการทั้งหมดในประเทศไทย ดังได้กล่าวมา
แล้วในบทที่ 3

ในการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ รัฐบาลจะใช้วิธีการตราพระราชบัญญัติจัดการ
กู้เงินในประเทศเพื่อส่งเสริมการเกษตรและอุตสาหกรรม โดยรัฐบาลกู้เงินจากประชาชน
ด้วยการขายพันธบัตร เช่นในปลายปี พ.ศ. 2487 รัฐบาลกู้เงินให้รัฐวิสาหกิจถึง 4.5
ล้านบาท¹

ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการประกาศใช้นโยบายลัทธิชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม
คือ หลวงวิจิตรวาทการ ข้อเสนอในเรื่องชาตินิยมของวิจิตรวาทการคือการมุ่ง
ส่งเสริมให้คนไทยทำการค้าขายเพื่อเน้นให้ไทยพัฒนาขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ
ในทางปฏิบัติข้อเสนอนี้มีใ้ก้กักตุนนายทุนใหญ่ชาวจีน ตรงกันข้ามข้อเสนอนี้ให้นายทุนแห่ง
ชาติต่อต้านบริษัทต่างชาติและจักรวรรดินิยม โดยการนำของรัฐ ในการตั้งรัฐวิสาหกิจ
ส่วนใหญ่ก็ได้ชาวจีนเข้ามาร่วมเป็นผู้ดำเนินการ นโยบายนี้ทำให้นายทุนพาณิชย์ไทยขยาย
ตัวระดับหนึ่ง โดยเฉพาะด้วยผลของสงคราม ทำให้นายทุนแห่งชาติสามารถเข้าแทนที่
บริษัทต่างชาติ²

¹"พระราชบัญญัติ การกู้เงินภายในประเทศ เพื่อเกษตรกรรมและเพื่ออุตสาหกรรม
พ.ศ. 2481" ราชกิจจานุเบกษา (แผนกกฎหมาย), เล่ม 56 ภาค 1 ลงวันที่
17 เมษายน พ.ศ. 2482, หน้า 315.

²ดูรายละเอียดใน ผาณิต รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ...",
หน้า 84.

เพื่อให้สามารถเข้าควบคุมธุรกิจการค้าต่าง ๆ แทนที่บริษัทต่างประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายตั้งบริษัทการค้าต่าง ๆ ขึ้น โดยรัฐบาลเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ บริษัทต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ บริษัทประมวลไทยพานิชย์จำกัด บริษัทข้าวไทย บริษัทจังหวัด บริษัทขยายไทย บริษัทไทยนิคมพาณิชย์ จำกัด บริษัทพืชผล บริษัทเกลือไทย นอกจากนี้มีบริษัทเดินเรือ 3 บริษัท คือ บริษัทเดินเรือทะเล จำกัด และบริษัทเดินเรือไทย จำกัด บริษัทเรือลำเลียง จำกัด¹

ในค่านอุตสาหกรรมในช่วงรัฐบาลคณะราษฎรนั้น ได้เน้นการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจเป็นนโยบายข้อหนึ่ง และได้จัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งดังกล่าวมาแล้ว และนโยบายการขยายอุตสาหกรรมได้รับการปฏิบัติอย่างรีบเร่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในค่านอุตสาหกรรมนี้ เดิมไม่ได้รับความสนใจมากนัก แม้ในรัชกาลที่หก ทรงมีนโยบายที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แก่อุตสาหกรรมเหล่านั้นก็ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะในค่านยุทธปัจจัยในกองทัพเท่านั้น ไม่มีการจำหน่ายผลผลิตแก่ประชาชนทั่วไป ฝ่ายดำเนินการเรื่องนี้ได้แก่กองทัพบก โรงงานต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในสมัยนั้นเช่น โรงงานทอผ้า โรงงานฟอกหนัง โรงงานทำกระสุนดินดำ และโรงงานปูนซีเมนต์ พัฒนาการของอุตสาหกรรมคนไทยในยุคนี้จึงดำเนินการโดยทหาร ใช้วัตถุดิบคือ ทรัพยากรและแรงงานที่ฝ่ายทหารมีอยู่ และนับตั้งแต่การตั้งโรงงานกระดาษปี พ.ศ. 2460 ของกองทัพบกเป็นต้นมาก็ไม่มีการตั้งโรงงานของรัฐบาลขึ้นอีกเลย จนกระทั่งสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475²

ภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้วกิจการอุตสาหกรรมของไทยจึงเริ่มต้นตัวขึ้น เพราะรัฐบาลคณะราษฎรมองเห็นคุณค่าและความจำเป็นของการพัฒนาอุตสาหกรรม ว่ามีความสำคัญต่อการสร้างชาติตามปฏิธานที่คณะราษฎรได้ให้ไว้ต่อประชาชน ยุคสมัยนี้จึงเป็นยุคที่รัฐบาลเริ่มส่งเสริมอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยรัฐบาลได้ลงทุนตั้งโรงงานขึ้นเป็นตัวอย่างหลายแห่ง เช่น โรงงานกระดาษไทย โรงงานทอผ้า

¹ ภาณีต รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ...", หน้า 104.

² Chirayu Israngkun, "Manufacturing in Thailand," (Unpublished Ph.D. Thesis, Australian National University, 1969), p. 31.

โรงงานน้ำตาลทรายขาว เป็นต้น แต่การดำเนินการอุตสาหกรรมยังขาดการวางแผนระยะยาวอย่างรอบคอบ จึงก่อให้เกิดปัญหาในภายหลัง¹ เช่น การจัดการ การตลาด จึงทำให้ประสบปัญหาการขาดทุน แต่เนื่องจากรัฐบาลต้องการกำจัดอิทธิพลการครอบงำทางเศรษฐกิจของบริษัทต่างชาติที่มีอยู่ขณะนั้น จึงได้ดำเนินการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงนี้ได้แก่ โรงงานทำเบียร์ โรงงานฟอกหนัง โรงงานย้อมผ้า

ต่อมาเมื่อถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นโยบายขยายโรงงานอุตสาหกรรมได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังจากรัฐบาลคณะราษฎร รัฐบาลได้มอบให้กระทรวงการคลังพิจารณาว่าอุตสาหกรรมใดควรตั้งเป็นบริษัทได้ให้ตั้งบริษัทขึ้น โดยให้เอกชนและรัฐบาลร่วมมือกัน คือรัฐบาลจะเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 51 ของอุตสาหกรรมที่จะเป็นรูปบริษัทแต่ละแห่ง²

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สนับสนุนการอุตสาหกรรมอย่างยิ่ง เช่น การตราพระราชบัญญัติจัดการกู้เงินในประเทศเพื่อการอุตสาหกรรมในปี พ.ศ. 2481 ตราพระราชบัญญัติโรงงานปี พ.ศ. 2482 และในปี พ.ศ. 2484 ได้ยกฐานะกองอุตสาหกรรมขึ้นเป็นกรมอุตสาหกรรม และเป็นกระทรวงอุตสาหกรรมในปี พ.ศ. 2485³ ในการสำรวจสถิติโรงงานในปี พ.ศ. 2484 ในเขตพระนครธนบุรี มีโรงงานทั้งโรงงานขนาดเล็กและขนาดใหญ่รวมกัน 373 โรง⁴

ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมอย่างเต็มตัว โดยรัฐบาลได้ยึดโรงงานที่ดำเนินการอยู่ ทั้งของเอกชนและต่างประเทศ โดยเฉพาะโรงงานที่มีผลในด้านการอุปโภคบริโภค การมีโรงงานจำนวนมากในความควบคุมของรัฐ ทำให้

¹ ผาณิต รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม...", หน้า 333 - 334.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 342.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 344 - 357.

⁴ คุรายละเอียกใน ผาณิต รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจรัฐบาลสมัยจอมพล ป. ...," หน้า 355 - 356.

เกิดปัญหาในเวลาต่อมา เพราะเมื่อดำเนินการมาระยะหนึ่ง ก็ต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย อุปสรรคสำคัญคือ การขาดแคลนวัตถุดิบ การคมนาคมติดขัด เนื่องจากความรุนแรงของสงคราม ประกอบกับ จอมพล ป. มีเวลาน้อย เพราะต้องทุ่มเทให้แก่การรักษาเสถียรภาพทางการเมืองในยามสงครามเป็นสำคัญ จึงไม่สามารถควบคุมพัฒนาอุตสาหกรรมได้

ความคิดในลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้า เป็นต้นมา จนได้รับการปฏิบัติเป็นจริงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และปรากฏผลเด่นชัดในการต่อต้านบริษัทต่างชาติขึ้นในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นความพยายามของคนไทยที่จะต่อต้านการครอบงำทางเศรษฐกิจของบริษัทต่างชาติ การดำเนินการของบริษัทต่างชาติจึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดนโยบายชาตินิยมในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.

บทสรุป

การเข้ามาตั้งห้างร้าน บริษัทในประเทศไทย มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสนธิสัญญาบาวริง เพราะในขณะที่ประเทศตะวันตกเกิดการขยายตัวทางการค้าและอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นผลให้ปริมาณการผลิตสูงกว่าความต้องการในตลาดยุโรป ประเทศตะวันตกจึงพยายามแสวงหาตลาดเพื่อระบายสินค้า และหาวัตถุดิบป้อนโรงงาน อันเป็นผลโดยตรงที่ทำให้เกิดลัทธิจักรวรรดินิยม การขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมได้ครอบคลุมเข้ามาสู่ประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ รวมทั้งประเทศไทยด้วย การติดต่อทำการค้ากับไทยของมหาอำนาจตะวันตกในช่วงก่อนสนธิสัญญาบาวริงนั้น มีอุปสรรคมากมาย จากการผูกขาดการค้าโดยรัฐ การเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม ซ้ำซ้อน สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องกีดขวางการค้าของประเทศตะวันตก เพื่อขจัดเงื่อนไขที่จะเป็นอุปสรรคทางการค้าเหล่านี้ ประเทศมหาอำนาจตะวันตกนำโดยประเทศอังกฤษ ได้เข้ามาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีที่เคยทำไว้กับไทย โดยส่ง เซอร์ จอห์น บาวริง เข้ามาในปี พ.ศ. 2398 และไทยได้ยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่เรียกว่า "สนธิสัญญาบาวริง"

ผลของสนธิสัญญาบาวริงที่สำคัญคือ ทำให้ไทยเปิดการค้าเสรี และต่างประเทศเสียภาษีสินค้าขาเข้าเพียงร้อยละ 3 นอกจากอังกฤษแล้ว ในเวลาต่อมาได้มีประเทศอื่น ๆ ได้เข้ามาขอทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันอีกหลายประเทศ ด้วยเงื่อนไขของสนธิสัญญาพาณิชย์และไมตรีครั้งนี้ ได้ทำให้บริษัทต่างประเทศและชาวต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาตั้งห้างร้าน บริษัท ค้าขายในประเทศไทยมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เริ่มด้วยห้างเบอร์เนียวในปี พ.ศ. 2399 หลุย ที เลียวโนเวนซ์ อีสต์ เอเชียติก และห้างอื่น ๆ ในเวลาต่อมา กิจการของห้างตะวันตกที่เข้ามาประกอบการครั้งแรก ได้แก่ การส่งเข้า ส่งออก ข้าวเป็นสินค้าออกชนิดแรกที่มีความสำคัญสูงสุด ส่วนสินค้าเข้าที่สำคัญ ได้แก่ ผ้า จากอังกฤษและอินเดีย เป็นสินค้าเข้าที่มีมูลค่าสูงที่สุด การนำเข้าผ้าสำเร็จรูปได้เป็นผลให้อุตสาหกรรมทอผ้าในครัวเรือนของไทยเสื่อมสลายไปในเวลาต่อมา โดยเริ่มจากราบภาคกลางและขยายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ที่เส้นทางคมนาคมเข้าไปถึง

การค้าภายในและการค้าระหว่างประเทศของไทย ได้ขยายตัวมากขึ้น พร้อมกับ การเติบโตของบริษัทต่างชาติ บริษัทต่างชาติได้ขยายธุรกิจจากการส่งเข้า ส่งออก

ไปยังกิจการอื่น ๆ อาทิ เป็นผู้ประกอบการ โรงสี โรงเลื่อย การทำเหมืองแร่ และ
ทำป่าไม้สัก ขยายสินค้าส่งออกจากข้าว เป็น ไม้สัก ไม้สัก ไม้สัก และยางพารา การขยายตัว
ของสินค้านำเข้าได้ขยายตัวโดยส่งสินค้าสำเร็จรูปจากอุตสาหกรรมมากขึ้น เช่น
เครื่องอุปโภคบริโภค สินค้าฟุ่มเฟือย อาทิ อัญมณี เหล้า เบียร์ ฯลฯ นอกจากนี้บริษัท
ต่างชาติยังได้ขยายกิจการด้านบริการและการออมเงินมากขึ้น มีการเปิดเส้นทางเดินเรือ
ใหม่ ๆ เป็นตัวแทนบริษัทประกันภัยจำนวนมากในยุโรป และตั้งสาขานาคารพาณิชย์
ต่างประเทศขึ้นในประเทศไทย ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้เป็นธนาคารแห่งแรกที่ตั้งขึ้น
และติดตามมาด้วยธนาคารชาร์เตอร์ เมอเคนไทล์ เป็นต้น ภายในประเทศบริษัทได้
ขยายสาขาไปยังจังหวัดต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน นครสวรรค์
ภูเก็ต ระนอง นครศรีธรรมราช ฯลฯ

หากประเมินกำไรจากปริมาณสินค้าส่งเข้า ส่งออก แล้ว จะเห็นได้ว่าบริษัท
ต่างชาติจะมีกำไรจำนวนมากจากการดำเนินการในประเทศไทย เช่น เพียงการส่ง
เข้าหาอย่างเดียวยะหว่าง พ.ศ. 2454 - 2464 เฉลี่ยปีละ 32,500,000 บาท มูลค่า
รวมของสินค้าเข้าทั้งหมดระหว่างทศวรรษนี้มีมูลค่าเฉลี่ยถึงปีละ 10,071,000 ปอนด์
(ถ้าคิด 13 บาทต่อ 1 ปอนด์ เป็นเงิน 130,923,000 บาท)¹

การที่บริษัทต่างชาติสามารถขยายตัวเติบโตได้นั้น เนื่องมาจากปัจจัยหลาย
ด้าน อันได้แก่ ปัจจัยภายในองค์กรของบริษัทเป็นประการแรก เช่น การมีความสามารถ
ระดมทุน มีความสามารถในการจัดการ และมีบุคลากรรวมงานที่ดีมีความสามารถ
ส่วนอีกประการหนึ่งคือ ปัจจัยแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า
ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งคือสภาพทั่วไปของการขยายตัวทางเศรษฐกิจในประเทศ
ไทยอันเป็นปัจจัยแวดล้อมเฉพาะ กล่าวคือ หากไม่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจหรือสภาพ
ทั่วไปที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนแล้ว ถึงธุรกิจนั้นจะมีทุนมาก มีการจัดการดีเยี่ยม หรือ
มีบุคคลต่าง ๆ ให้การช่วยเหลือเกื้อหนุนอย่างดี หากตลาดการค้าซบเซา ธุรกิจก็ย่อม
ไม่ขยายตัว ดังตัวอย่างในปี พ.ศ. 2472 - 2474 อันเป็นที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ
ราคาสินค้าตกต่ำ ตลาดภายในประเทศเสื่อมทรุดไปด้วย บริษัทต่าง ๆ จึงไม่สามารถ

¹ สุนทรী อาสะไวย์ และ นิติ กลีโกศล วิกฤตการณ์เศรษฐกิจ..., หน้า 23

ขยายกิจการไปได้ มีบริษัทเล็ก ๆ จำนวนมากต้องหยุดกิจการ ตลาดเศรษฐกิจภายในประเทศไทยนี้ได้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับตลาดโลก สภาพการขยายตัวของเศรษฐกิจโลกจึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขยายตัวของบริษัท

ปัจจัยอื่น ๆ มีความสำคัญต่อการขยายตัวของบริษัทเช่นเดียวกัน เพราะถึงอย่างไรปัจจัยต่าง ๆ ก็เอื้ออำนวยซึ่งกันและกัน จึงทำให้บริษัทเติบโตได้ ซึ่งจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งมิได้ เมื่อสภาพเศรษฐกิจขยายตัวได้ก็แล้ว ปัจจัยอื่นที่จะช่วยหนุนการเติบโตได้อย่างมากคือ ความสามารถเป็นผู้ผูกขาดน้อยราย (Oligopolistic Interdependence) และการเป็นเจ้าของความได้เปรียบของระบบผูกขาด (Possession of monopolistic advantages) สาเหตุของความได้เปรียบแบบผูกขาดที่บริษัทจะมีได้ เนื่องจากมีแหล่งเงินทุนที่ใหญ่กว่าบริษัทในท้องถิ่น เพราะสามารถเข้าถึงตลาดทุนในประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม เงื่อนไขในการกู้จากธนาคารต่างชาติมีเหนือกว่าบริษัทท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความสะดวกสบายหรือเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำกว่า ระบบบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ เพราะผู้บริหารมักจะคุ้นเคยหรือได้รับการอบรมมาจากบริษัทที่เคยทำงานมาด้วย กล่าวตัดสินใจในการเสี่ยง เช่น การลงทุนในกิจการเหมืองแร่

การที่บริษัทสามารถเป็นผู้ผูกขาดน้อยรายในธุรกิจที่ประกอบการได้นั้น ความจำเป็นอีกอย่างหนึ่งคือ การพึ่งความช่วยเหลือจากบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในประเทศไทย เช่น ทูต กงสุล ข้าราชการชาวต่างประเทศ เจ้านาย พระราชวงศ์ หรือนายทุน นายหน้าในท้องถิ่น บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้รวมทั้งรัฐบาลประเทศผู้ลงทุนเองได้มีส่วนช่วยเหลือให้ความสะดวก แม้จนกระทั่งบีบบังคับให้ออกกฎหมายหรือทำสัญญาที่เป็นประโยชน์แก่บริษัทดังกล่าวมาแล้ว ด้วยปัจจัยต่าง ๆ นี้จึงทำให้บริษัทต่างชาติเติบโตขึ้นมาได้ในสังคมไทย

การดำเนินการของบริษัทต่างชาติที่มุ่งผลกำไรสูงสุดในการประกอบการ ได้เป็นผลให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งในทางตรงและทางอ้อม เช่น การบีบบังคับให้ไทยออกกฎหมายหรือจัดตั้งหน่วยงานของรัฐ การตั้งกรมป่าไม้ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ก็เป็นผลโดยตรงของการประกอบธุรกิจของบริษัทต่างชาติ นอกจากนี้ผลในทางอ้อมได้ทำให้วิสาหกิจคนไทย เช่นอุตสาหกรรมพื้นบ้านไม่สามารถจะเติบโตแข่งขันกับสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศตะวันตกได้ เนื่องจากภาษีขาเข้าต่ำ ราคาสินค้าต่างประเทศ

จึงราคาถูกลงกว่าสินค้าที่ผลิตในประเทศ และโดยส่วนรวมระบบทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับการเข้ามาของบริษัทต่างชาติ ได้มีส่วนเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมไทย เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชีวิตคนในสังคมจากความสัมพันธ์ในระบบไพร่ มาสู่ความสัมพันธ์แบบถูกจ้างกับนายจ้าง

นอกจากนี้ การดำเนินการของบริษัทต่างชาติได้ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งที่เห็นการเอารัดเอาเปรียบของชาวต่างประเทศ และบริษัทต่างชาติ ได้เกิดความรู้สึกต่อต้านเรื่อยมา และได้ปรากฏผลชัดเจนขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายใต้นโยบายชาตินิยมรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ายึดกิจการของบริษัทต่างชาติ โดยเฉพาะกิจการที่เกี่ยวข้องกับยุทธปัจจัย และเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้ใช้เงื่อนไขการเข้าควบคุมทรัพย์สินของชนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน (ก.ค.ท.ค.) บริษัทของชนชาติอังกฤษซึ่งเคยครอบงำเศรษฐกิจไทยมาตลอดช่วงเวลาเกือบร้อยปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 จนถึง ปี พ.ศ. 2484 จึงได้ถูกควบคุมและยุติบทบาทลงอย่างสิ้นเชิง แต่ถึงอย่างไรบริษัทเหล่านี้ก็ได้กลับมาดำเนินการอีกครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลง แต่บทบาทของบริษัทเหล่านี้ก็ถูกบดบังด้วยบทบาทของบริษัทจากญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา トラบเท่าปัจจุบัน.